

Covid-19 sürecinde
**İSTANBUL'UN
FARKLI
YERLEŞİMLERİNDE
ÇOCUKLARIN
HAKLARINA ERİŞİMİ
ARAŞTIRMASI:**

Başak Kültür ve Sanat Vakfı

Araştırma Ön Raporu

Görüşmeleri Yapanlar

Dilan Şahin, Asiye Sezgin, Erkan Ünlüer, Işın Subaşı

Yayına Hazırlayanlar

Işın Subaşı, Berivan Korkut, Dilan Şahin, Asiye Sezgin

Proje Ekibi

Aysun Koca (SGD), Ayşe Beyazova (SPI), Aytül Özcan (SGD), Didem Kalafat (SPI), Gökçe Baltacı (TTM), Işın Subaşı (BSV), Maissam Nimer (SPI), Melda Akbaş (TTM), Naz Sağlam (SPI)

Tasarım ve Uygulama

MYRA

Mayıs 2020

Başak Kültür ve Sanat Vakfı

Adres: Kayışdağı Mah., Nihat Sok. No: 55, 34755 Ataşehir/İstanbul

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca Başak Kültür ve Sanat Vakfı sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	4
GİRİŞ	5
Araştırmanın Amacı	5
Araştırmanın Yola Çıkış Hikâyesi	5
Başak Kültür ve Sanat Vakfı Çalışma Alanı ve Hedef Kitle	6
YÖNTEM	7
Araştırmanın Kapsamı	7
Araştırmanın Metodolojisi	8
Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Yaşam Koşulları	8
Araştırmanın Etik Çerçevesi	9
Araştırmanın Kısıtlılıkları	9
BULGULAR	10
Eğitim Hakkı	10
Dinlenme, Boş Zaman Değerlendirme, Oyun Oynama, Kültürel ve Sanatsal Etkinliklere Katılma Hakkı	13
Sağlık Hakkı	15
Bilgi Alma Hakkı	18
SONUÇ VE ÖNERİLER	21
EK 1	24
EK 2	24

ÖZET

Araştırmanın amacı İstanbul'da risk altındaki¹ ve kırılğan² bölgelerdeki çocukların Covid-19 sürecinde haklarına erişiminin ortaya konması için çocuklar ve bakım verenleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak mevcut durumun ve ihtiyaçların ortaya konmasıdır. Tarlabası Toplum Merkezi (TTM), Sulukule Gönüllüleri Derneği (SGD), (SGD), Zeytin Ağacı Derneği; bilinen ismiyle Small Projects İstanbul (SPI) ve Başak Kültür ve Sanat Vakfı (BSV) tarafından eşgüdümlü yürütülen araştırma çalışması iki aşamadan oluşmaktadır. Araştırmanın ilk ayağı olan bu araştırma ön raporunda yer alan bulgular Başak Kültür ve Sanat Vakfı tarafından Nisan - Mayıs (ilk çeyrek) 2020'de gerçekleştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanmaktadır. Projenin sonuç raporu Haziran 2020'de dört kurumun ortak bulgularıyla paylaşılacaktır.

Araştırma ön raporu kapsamında risk altındaki ve kırılğan bölgelerdeki çocukların deneyimleri; eğitime erişim, bilgi ve medyaya erişim, oyun ve serbest zaman, sağlığa erişim ve yaşama ve gelişimi için güvenli alana sahip olma hakları bağlamında incelenmiş, tespit edilen ihtiyaçlar ve öneriler sonuç bölümünde sıralanmıştır.

1 Risk altındaki çocuk kavramı BM ÇHS referansı ile belirlenmekte olup, 0-18 yaş arasında olan yaşamlarında küresel ve kişisel nedenlere bağlı olarak yaşamaları gereken yaşam standartlarının dışında bir yaşam içine sürüklenen çocuklar risk altındaki çocuklar olarak isimlendirilmektedir.

2 Kırılğanlığın (vulnerability) alan bağlamında net bir tanımını vermek mümkün olmamakla birlikte; çeşitli yoksulluk ve yoksunluk hallerini kapsayan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Kırılğan bölgeler ise kırılğan grupların yaşadığı, sosyo ekonomik olarak düşük bölgeleri tanımlamaktadır. Daha fazla bilgi için: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/54518>
https://www.unicef.org/spanish/socialpolicy/files/Can_social_protection_tackle_chronic_poverty.pdf

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile Covid-19 sürecinde risk altındaki ve kırılgan bölgelerdeki çocukların haklarına erişiminin durum tespitini yapmak, hangi alanlarda çocuk haklarının ihlal edildiğini, ihlallerin çocuklar üzerindeki etkisini ve alınması gereken önlemleri tespit etmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yola Çıkış Hikâyesi

Her ülkede, kriz dönemlerinin çocuklar üzerindeki etkisinin boyutları, daha önceki ekonomik koşullara, sosyal güvence sisteminin gücüne ve en önemlisi de çocuk politikasında yapılan müdahalelere göre değişmektedir.

Herhangi bir kriz döneminde, çocukların ve kırılgan grupların yaşadıkları eşitsizliklerin derinleştiği bilinen bir durumdur. Covid-19 süreci de bir kriz ortamı oluşturduğu için toplumdaki çeşitli grupları farklı biçimlerde etkilemektedir. Unicef'in Covid-19 salgınının zararlı etkilerinden çocukları korumak için hazırladığı Küresel Eylem Planı'ndaki verilere göre dünya çapında 18 yaşından küçük çocukların ve gençlerin yüzde 99'u (2,34 milyar çocuk) salgın nedeniyle hareketlerinin bir şekilde kısıtlandığı 186 ülkeden birinde yaşamaktadır.³ Bu karantina sürecinin ve sonrasında özellikle kırılgan bölgelerde yaşayan çocukların hali hazırda yaşadıkları yoksunluklarını derinleştirecek olması, Covid-19 sürecini ve de sonrasında çocuk hakları bağlamında izlenmesi ve takibi yapılması gereken bir dönem haline getirmektedir.

Bu ihtiyaçtan hareketle, İstanbul'un farklı kırılganlıklara sahip mahallelerinde hizmet sağlayarak çocuk hakları savunuculuğu yapan 4 kurum ; Tarlabası Toplum Merkezi, Sulukule Gönüllüleri Derneği, Zeytin Ağacı Derneği; bilinen ismiyle Small Projects İstanbul (SPI) ve Başak Kültür ve Sanat Vakfı bir araya gelerek, hep birlikte bir söz söyleme çabası içine girmiş ve Uluslararası İnsan Hakları Çerçevesine Uyumun İzlenmesi için Etkiniz AB Programı'nın da sağladığı hızlı destekle "Covid-19 Sürecinde İstanbul'un Farklı Yerleşimlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması" çalışmasına başlamıştır.

3 UNICEF, Çocukların COVID-19 salgınının gizli mağdurları olmasına izin vermeyelim. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/unicef-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-covid-19-salg%C4%B1n%C4%B1n-gizli-ma%C4%9Fdurlar%C4%B1-olmas%C4%B1na-izin-vermeyelim>

Başak Kültür ve Sanat Vakfı Çalışma Alanı ve Hedef Kitle

Başak Kültür ve Sanat Vakfı 1990'larda yaşanan zorunlu göç döneminde, yoğun iç göç alan ve kırılğan bölgelerde yaşayan çocuk ve gençlerin eğitime adil şartlarda erişimi ve gelişimlerinin önündeki engellerinin kaldırılması amacıyla insan hakları aktivistleri, eğitimci ve sosyal bilimcilerden oluşan bir grup tarafından 2003 yılında kuruldu.

Vakıf; iç göç olgusu, ekonomik yetersizlik, sosyal güvenlikten yoksun olma, eğitim süreçlerine dâhil olamama ve eğitimden kopma gibi süreçlerden etkilenen çocuk ve gençler için; sosyal, ekonomik ve kültürel haklarını koşulsuzca gerçekleştirebilecekleri, kendilerini özgür bir şekilde ifade edebilecekleri alanlar yaratmak ve bu alanları yaygınlaştırmak için hak temelli çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu hedefler doğrultusunda Vakıf, yaşadıkları iç göç olgusundan ve sosyo-ekonomik dezavantajlardan dolayı sanata ulaşma imkânı olmayan çocuklarla beraber kültürel ve sanat temelli atölyeler kurarak kendilerini ifade etmelerine, kendi seslerini duyurmalarına imkân verecek çalışmalar yürütmektedir. Bu araştırmada yer alan bulgular da Başak Kültür ve Sanat Vakfı'nın beraber çalışmalarını yürüttüğü 27 çocuk ve 22 bakım vereni ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma boyunca Covid-19'a yönelik tedbirler kapsamında Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin eğitim hakkı (madde 28-29-30), bilgiye erişim hakkı (madde 17), sağlığa erişim hakkı (madde 24) ve dinlenme, boş zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma haklarına (madde 31) odaklanılmıştır. Aynı zamanda çocuklar ve bakım verenleri tarafından alınan bilgilerde elde edilen yaşama ve gelişim bağlamında güvenli alan (madde 27), özel hayat (madde 16) ve şiddetten korunma (madde 19)⁴ haklarına ilişkin paylaşımları da dikkate alınmıştır. Bu maddeler temelinde şu araştırma soruları irdelenmiştir:

- Covid-19 süreci çeşitli dezavantajlar yaşayan çocuk grupları tarafından nasıl yaşanıyor?
- Çocuklar ve bakım verenleri doğru ve güvenilir bilgiye ulaşabiliyor mu?
- Çocuklar Covid-19 döneminde sağlık hizmetlerine ulaşabiliyor mu?
- Covid-19 döneminde hane içinde yaşanan ekonomik kayıplar çocukların kısa ve uzun vadede yaşam ve gelişimlerini nasıl etkileyecektir?
- Evde kalma süreci kız ve oğlan çocuklar tarafından farklı deneyimlenmekte midir?
- Çocuklar uzaktan eğitim sürecini nasıl deneyimlemektedir?

4 Metinde geçen ilgili ÇHS maddeleri: ÇHS Madde 28: Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi için gerekli düzenlemeleri gerçekleştirirler. ÇHS Madde 17: Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. ÇHS Madde 24: Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler. ÇHS Madde 31: Taraf Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar. ÇHS Madde 27: Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler. ÇHS Madde 16: Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişiminde keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz. ÇHS Madde 19: Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitimsel bütün önlemleri alırlar.

Tarlabaşı Toplum Merkezi (TTM), Sulukule Gönüllüleri Derneği (SGD), Zeytin Ağacı Derneği; bilinen ismiyle Small Projects İstanbul (SPI) ve Başak Kültür ve Sanat Vakfı (BSV) tarafından eşgüdümlü yürütülen araştırma çalışması iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada Nisan - Mayıs (ilk çeyrek) 2020'de dört ayrı kurum tarafından gerçekleştirilmiş olan görüşmeler ön rapor kapsamında ayrı ayrı kaleme alınmıştır. Ancak dört ön rapordan da süzülen verilerle Mayıs 2020'de ortak bir infografik yayınlanacaktır. Araştırmanın ikinci aşamasında ise Mayıs 2020'de yeniden derinlemesine görüşmeler yapılacaktır. Çalışmayı eşgüdümlü yürüten 4 kurumun bulgularının bir arada sunulacağı nihai rapor Haziran 2020'de kamuoyu ve karar vericilerle paylaşılacaktır.

Okumakta olduğunuz araştırma ön raporu ise Başak Kültür ve Sanat Vakfı'nın Nisan - Mayıs (ilk çeyrek) 2020'de Kayışdağı ve Sarıgazi mahallelerinde yaşayan 27 çocuk ve 22 bakım verenine yapmış olduğu yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilere dayanmaktadır.

Araştırmanın Metodolojisi

Soru formları, çalışmayı eş güdümlü yürüten 4 kurum tarafından çocukların yaş ve diğer farklılıkları (çalışan çocuk, engelli çocuk vs.) dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çocukların bakım verenleri için ise ikamet ettikleri bölgeler göz önüne alınarak ayrı bir soru formu tasarlanmıştır. Görüşmelerin tamamı telefon aracılığı ile yapılmıştır. Görüşmeleri yapan kişiler doğrudan çocuklarla atölye yapmış ve birebir tanıyan kurum çalışanlarıdır. Görüşmeye başlamadan önce, görüşmenin amacı katılımcıya anlatılarak sözlü izin ve onay alınmıştır. Görüşmeler, Ek 1 ve Ek 2'de yer alan yarı yapılandırılmış sorularla nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Yaşam Koşulları

Bu araştırmada görüşülen 27 çocuktan 16'sı kız, 11'i oğlandır ve çocuklardan 2'si okul öncesi çağıdadır, 9'u ilkokul, 10'u ortaokul ve 6'sı lise öğrencisidir. Görüşülen 22 bakım verenden ise 3'ü erkek, 19'u kadındır.

Görüşülen hanelerin çoğunluğu zorunlu iç göç sürecini deneyimleyerek Doğu ve Güneydoğu'daki illerden İstanbul'a gelmiş hanelerdir. Bir başka öne çıkan bulgu ise bu hanelerin çoğunluğunun düzenli bir gelirleri olmadığını, "günü kurtaran" güvencesiz işlerde çalıştıklarının dile getirilmiş olmasıdır.⁵ Bu yüzden Covid-19 sürecinde alınan tedbirler kapsamında evde kalma zorunluluğunun gündeme gelmesi bu ailelerin gelir miktarlarını hızla olumsuz yönde etkilemiştir. Birçok yetişkin katılımcı kira ve faturalarını öderken zorluk çektiklerinden ya da gelecek ay ödeyememekten dolayı kaygı duyduklarından bahsetmiştir. 22 haneden 14'ünde Covid-19 sürecinde gelir kaybı yaşandığı dile getirilmiştir.

Hanelerin çoğunluğunun bir veya iki odası olduğu dile getirilmiştir. Hanede yaşayan birey sayısı göz önünde bulundurulduğunda oda sayısının yetersiz olduğu söylenebilir. Görüşülen 27 çocuktan ise sadece 4'ü kendisine ait odası olduğunu dile getirmiştir.

5 Göçle gelen bireylerin iş bulmalarında eğitim seviyesi, kültürel kimlik, cinsiyet, yaş, vb. etmenler önemli rol oynadığı bilinmektedir.

Araştırmanın Etik Çerçevesi

Başak Kültür ve Sanat Vakfı çocuklarla yürüttüğü bütün çalışmalarında Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'si başta olmak üzere ulusal ve uluslararası insan hakları standartlarını temel almaktadır. Çocukların olası risklerden korunması ve Vakıf çalışmalarında tüm haklarının yaşama geçmesi için azami çaba göstermektedir. Bu çalışmanın etik çerçevesi oluşturulurken BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 4 temel ilkesi⁶ ve Amerikan Psikoloji Derneği'nin (American Psychological Association- APA) çocuk katılımcılarla yürütülecek çalışmalar için hazırladığı etik ilkeler dikkate alınmıştır.⁷ Bu ilkeler; zarardan koruma ve yarar sağlama, bilgilendirme ve onay, doğruluk, adalet-hakkaniyet ve insan hakları ve onuruna saygıdır. Bu ilkelere ek olarak Çocuk Gelişimi Araştırmaları Topluluğu'nun (Society for Research in Child Development-SRCD) aile onayı ve anonimliği de içeren 16 maddelik etik kurallarından da yararlanılmıştır. Araştırma etiğinde ilk ve en önemli nokta olan katılımcı (yetişkin, çocuk ya da hayvan) üzerinden yarar sağlamama ve ona zarar vermeme üstüne kuruludur. Bu araştırma boyunca tüm görüşmelerde ve raporlaştırma aşamasında bu ilke temel alınmıştır. Zarar vermeme ilkesi gereğince, katılımcıların travmalarını tetikleyecek veya şiddet deneyimlerini çağrıştıracak sorular, çocukların ailelerinin yanında yanıtlamakta zorlanacağı sorular (şiddet, olumsuz deneyimler vb.) araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Görüşme sorularına başlamadan önce görüşülen bakım verenlere araştırma hakkında bilgi verilmiş, katılım konusunda sözlü onayları alındıktan sonra görüşmeye devam edilmiştir. Benzer süreç çocuk görüşmeleri sırasında da yürütülmüştür.

Gizlilik ilkesi doğrultusunda ise katılımcıların kimlik ve iletişim bilgileri Başak Kültür ve Sanat Vakfı'nda saklı bırakılmıştır. Rapor boyunca herhangi bir katılımcının kimliğini belli edecek hiçbir alıntıya yer verilmemiştir.

Araştırmanın Kısıtlılıkları

Araştırmanın en belirgin kısıtı, katılımcılara telefon aracılığıyla ulaşıldığından telefona erişimi olmayan kişilerin bilgilerinin kapsam dışında kalmış oluşudur.

Görüşülen hanelerin çoğunlukla kalabalık oluşu, aile bireylerinin çoğunlukla aynı oda içinde yaşamını sürdürüyor oluşu ve çocukların ev içinde özel alana erişme imkanının olmaması gibi sebeplerle, çocuklarla bakım verenlerinin yanındayken konuşulmuştur. Görüşmeciler kısmında da değinildiği gibi, çocukların konuşurken kendilerini rahat hissetmedikleri fark edilmiştir.

6 "Ethical Principles Of Psychologists And Code Of Conduct", American Psychological Association, (2017).
Erişim adresi: <https://www.apa.org/ethics/code/ethics-code-2017.pdf>

7 "Ethical Standards for Research with Children", Society for Research in Child Development, (2007).
Erişim adresi: <https://www.srkd.org/about-us/ethical-standards-research-children>

BULGULAR

Araştırma sonucunda ortaya çıkan veri ve gözlemlere göre, 2020 Mart ayından bu yana devam eden Covid-19 sürecinde salgının yayılmasına karşı alınan önlemler ile risk altında ve kırılgan bölgelerde yaşayan çocukların haklarına erişim kapasiteleri arasında çok yönlü bir ilişki vardır. Bulaşıcı hastalıklara daha açık olan kırılgan mahallelerde yaşayan çocuklar Covid-19 önlemleri için gerekli tedbirleri almakta zorlanmaktadır, tedbirleri alabildikleri durumlarda ise zaten erişmekte zorlandıkları bazı haklarına erişim imkanları azalmaktadır.

Bu nedenle Covid-19 salgını sürecinin risk altındaki ve kırılgan bölgelerde yaşayan çocuklar tarafından nasıl yaşandığı, ev içi imkansızlıklar nedeniyle uzaktan eğitime erişimlerinin önünde bir engel olup olmadığı, bu süreçte doğru ve güvenli bilgiye erişip erişemedikleri, yaşadıkları bölgelerin özellikleri nedeniyle günlük işlerde çalışan aile büyüklerinin yaşadıkları ekonomik kayıpların çocukların kısa ve uzun vadede yaşama ve gelişimlerini nasıl etkileyeceği, evde kalma sürecinin kız ve oğlan çocuklar tarafından nasıl deneyimleneceği, uzaktan eğitim sürecinin çocukların okulla ilişkileri nasıl etkileyeceği bu çalışma kapsamında irdelenmiştir.

Aşağıda yer alan bulgularda katılımcıların ifadeleri, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin; eğitim ile ilişkili hakları tanımlayan; 28-29 ve 30. maddesi, bilgiye ve kaynaklara erişim ile ilgili hakları tanımlayan 17. maddesi, sağlık hakkını tanımlayan 24. maddesi, dinlenme, boş zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma hakkına tanımlayan 31. maddesi fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişmesi açısından yeterli yaşam standardına ulaşma ve desteklenme hakkını tanımlayan 27. maddesi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Umuyoruz ki bu araştırma ön raporu başta karar vericiler olmak üzere çocuk hakları odaklı çalışmalar yürüten kurumlara ve kamuoyuna Covid-19 sürecinde risk altındaki ve kırılgan bölgelerdeki çocukların durumuna ilişkin bir çerçeve sunar ve bu hedef grupların nasıl desteklenebileceğine dair atılacak adımlara ışık tutar.

Eğitim Hakkı

Covid-19 salgınının çocukları en çok etkilediği hak kategorilerinden biri eğitime ulaşım hakkıdır. Covid-19 süreci nedeniyle 185 ülke, 31 Mart itibarıyla okullara ara vermiş, birçok ülkede uzaktan eğitime geçilmiştir. Türkiye'de 23 Mart'tan bu yana uzaktan eğitimi Eğitim Bilgi Ağı (EBA) sistemi üzerinden uygulamaktadır.⁸ Uzaktan eğitime geçiş ile birlikte eğitimdeki eşitsizliklerin görünürlüğü artmış, kırılgan bölgelerdeki çocukların uzaktan eğitim sürecini etkileyen bilgi ve iletişim teknolojisi araçlarına erişimde yaşadığı eşitsizlikler gündeme gelmiştir. Bu bağlamda değinilmesi gereken önemli haklardan biri ÇHS'nin 28. maddesidir. Bu madde ilköğretimin ücretsiz olmasını öngörmektedir.

8 "Bakan Selçuk, koronavirüse karşı eğitim alanında alınan tedbirleri açıkladı" başlıklı 12 Mart 2020 MEB haberi. Erişim tarihi: 08.05.2020. Erişim adresi: <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-koronaviruse-karsi-egitim-alaninda-alinan-tedbirleri-acikladi/haber/20497/tr>

Bu hakkın güvence altında kabul edilmesi ders kitapları, materyaller ve üniformalar gibi ilköğretim öğrencisinin eğitimi için gerekli tüm giderlerin ücretsiz olması anlamına gelmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), sadece çocuğun değil, veli veya vasisinin ırkına, rengine, cinsiyetine, diline, dinine, siyasi veya diğer görüşüne, etnik veya sosyal kökenine, servetine, engeline, doğum veya diğer statülerine dayalı ayrımcılığı da yasaklamaktadır. Açıktır ki, Covid-19 salgını sürecinde deneyimlenen uzaktan eğitim uygulamasında öğrencilerin eğitim için ihtiyaç duydukları bilgi ve iletişim teknolojisi araçlarına erişimde yaşadıkları eşitsizlikler yukarıda değinilen ÇHS Madde 28 ile çelişmektedir.

Araştırmaya katılan 27 çocuktan 23'i okul sistemine dahil olan çocuklardır. Görüşülen öğrencilerin 9'u ilkokulda, 9'u ortaokulda ve 5'i lisededir. Görüşmelerde "EBA'ya erişebiliyor musun?" sorusu sorulduğunda 23 çocuktan 6'sı erişebildiğini, 10'nu arada sırada erişebildiğini, 7'si hiç erişemediğini belirtmiştir. EBA'yı hiç kullanamadığını belirten çocuklar televizyon veya bilgisayar gibi araçlara sahip olmamaktan, televizyonda EBA'yı bulamadıklarından, EBA için gerekli şifreyi bilmediklerinden bahsetmişlerdir:

"EBA TV'yi ayarlayamadık, takip edemiyorum sırf o yüzden. Hiçbir eğitim programına katılmadım. Öğretmenler bu konuda beni bilgilendirmediler." (12 yaş, oğlan)

"Şifrem var aslında ama çalışmıyor. Öğretmene yazdım ondan da cevap gelmeyince kendim çalışmaya başladım." (14 yaş, kız)

"Bilgisayar çalışmıyor, hep takılıyor, o yüzden kaçırıyorum ama kitap okuyorum ben de. Bir tane okudum ama sevmedim." (9 yaş, kız)

TÜİK'in Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na⁹ göre Türkiye'de hanelerde masaüstü bilgisayar bulunma oranı, yüzde 17,6, taşınabilir bilgisayar bulunma oranı yüzde 37,9, tablet bulunma oranı yüzde 2,7, cep telefonu bulunma oranı ise yüzde 98,7'dir. Bu verilerde cep telefonu kullanma oranı oldukça yüksek olmakla birlikte çocukların cep telefonuna erişimini analiz ederken 98,7'lik oranın içinde bir hanede 5 çocuk varken tek telefona ulaşabilme imkanları olan hanelerin de dahil edildiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yaptığımız araştırmada da EBA'ya arada sırada erişebildiğini söyleyen çocuklar çoğunlukla hane içindeki tek teknolojik araç üzerinden EBA'ya erişebildiğini, tek bir araç olduğu için de diğer kardeşleriyle kullanım sırasına girdiklerini ifade etmişlerdir:

9 TÜİK, "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması", 2019 Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30574>

“Yapıyorum ödevlerimi, çalışıyorum. Ama okuldaki gibi olmuyor. Öğretmenim ödev veriyor ben girip bakıyorum babamın telefonundan ama sabahları bakamıyorum. Geri kaldığımı düşünüyorum derslerden.” (11 yaş, kız)

“Hepimizin EBA'ya bakması lazım. O zorluyor. Biz 5 kardeşiz, 4'ümüzün girmesi gerekiyor EBA'ya. Evde bilgisayar var ama benim elime az geçiyor. Herkesin bir işi var. Öğretmenim anneme mesaj atıyor ödev veriyor, ama arkadaşşımdan duydum EBA'dan da veriyormuş, ben kaçırmışım.” (11 yaş, oğlan)

Kişisel bilgisayar, telefon ve televizyonun varlığının, internete erişim hızı ve internette kalma süresinin eğitimde var olan fırsat eşitsizliklerini Covid-19 sürecinde daha da derinleştiren önemli etkenlerden olduğu açıktır. Öte yandan yapılan görüşmelerde uzaktan eğitim platformlarına girmediğini ama tüm gün online oyunlar oynadığını ifade eden çocuklar da olmuştur. Bu ifadeler çocukların dijital teknoloji ile ilgili becerilerinin ve motivasyonlarının da “dijital uçurum”¹⁰ tartışmalarında göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir. Bu noktadan hareketle araştırma kapsamında Mayıs 2020'de yapılacak ikinci görüşmelerde çocukların enformasyon ve iletişim araçları kullanım durumlarına ve sürelerine yönelik de veriye ulaşılması hedeflenmiştir.

Evlerdeki fiziksel ve sosyal koşulların farklılığı da uzaktan eğitim deneyimini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Evde yaşayan kişi sayısı, oda sayısı, çocuğun kendine ait bir masası, odası olması gibi değişkenler sıklıkla görüşülen çocukların ifadelerinde yer almıştır:

“Televizyonlardan eğitimi takip edemiyorum. Çünkü çok hızlı anlatıyorlar. Hem de yanımda çocuklar var, çok ses oluyor ve dinleyemiyorum. Telefon ya da televizyon izlemeyi sevmedim. Okuldan çok arkadaşlarımla özledim.” (9 yaş, oğlan)

“Salondaki masada çalışıyorum, odam da masada ablamlarla abim oluyor. Dikkatle izleyip, ödev yapamıyorum, salonda ses oluyor. Okulda olsa öğretmenime soru sorabilirdim. Kendi kendime anlayamadığım çok konu oluyor.” (8 yaş, kız)

Eşitsizliği derinleştiren diğer bir faktör ise okul ve öğretmenlerle interaktif bir ilişkinin kurulamıyor olmasıdır. Görüşme yapılan çocukların önemli bir kısmı öğretmenleri ya da okulları ile iletişim kuramadıklarını dile getirmiştir. Öğretmenlerle iletişimin olmaması, interaktif bir sisteme erişemeyen farklı öğrenme ihtiyaçları olan çocukların dersleri anlamakta zorluk yaşamalarına sebep olmaktadır:

10 “Dijital uçurum”, farklı sosyoekonomik düzeylerdeki bireylerin ve toplulukların bilgi iletişim teknolojilerine (BİT) erişimde ve bunların kullanımında yaşadığı eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır.

“Çok hızlı anlatıyorlar televizyonda, sıkılıyorum. Öğretmenimden dinlemek isterim, okulda daha iyiydi.” (12 yaş, kız)

“Hiç kimse ulaşmadı bize. Şifreyi de alamadık. Öğretmenlerimle görüşebiliyor olsaydık hem şifreyle ilgili sorunu çözerdik hem de daha iyi olurdu konuları anlamak. Takıldığım soru oldu mu evde kimse çözemiyor. Youtube’dan video izliyorum öğrenmek için.” (10 yaş, kız)

“Kardeşim ilkokulda EBA TV’den faydalaniyor, online ders konularından faydalaniyorum. Ama okula gitmek gibi değil tabi ki. Takıldığımız yerde soru soramıyoruz. Zaten odaklanmakta da çok iyi değilim.” (15 yaş, kız)

Yapılan görüşmelerde dikkat çeken diğer bir unsur ise kız ve oğlan çocuklar arasında değişen uzaktan eğitim deneyimi olmuştur. Görüşme yapılan çocuklara bu süreçte ev içinde değişen sorumlulukları olup olmadığı sorulmuştur. 27 çocuktan 19’u ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Ama yapılan yardımların süresinde cinsiyet bazında bir ayrışma olduğu dikkat çekmiştir. Çocukların verdiği cevaplara göre, kız çocukları daha çok zaman alan yemek, temizlik gibi ev işlerini yaparken, oğlan çocukları büyük çoğunlukla markete gitmek, çöp çıkarmak gibi daha az vakitlerini alan sorumluluklar üstlendiklerini belirtmiştir. Bu ayrışma çocukların derslerine ve kendilerine ayırdıkları zamanı da etkilemektedir.

“Okula gitmeyi özledim çünkü evde çok iş var. Bir de çok temizlik yapıyoruz bu ara. Ondan çok sıkıldım. Okula giderken söylenmem artık.” (16 yaş, kız)

“Yardım ediyorum anneme. Yemek yapıyorum, kardeşlerime bakıyorum. Çok hızlı geçiyor gün aslında.” (13 yaş, kız)

Dinlenme, Boş Zaman Değerlendirme, Oyun Oynama, Kültürel ve Sanatsal Etkinliklere Katılma Hakkı

Her çocuğun sahip olduğu oyun hakkı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 31. maddesinde şu şekilde yer almaktadır: “Taraflar Devletler, çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar”. Oyun, çeşitli şekillerde çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimini olumlu yönde etkileyen bir iletişim aracıdır. Oyun oynayan çocuklar bağımsız düşünme ve karar verme becerilerini geliştirir. Böylece bir başka çocuk hakkı olan katılım hakkını kullanma kapasiteleri de artar. Örneğin, oyun içerisinde işe gittiğini ya da tahtalardan evler yaptığını canlandıran bir çocuk, gündelik yaşama dair deneyimler edinmektedir ve böylece toplumda yaşanan gerçekliklere katılım göstermektedir. Bu nedenle, oyun hakkının katılım hakkıyla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir.

Covid-19 salgını sürecinde alınan tedbirlerin¹¹ dış mekân oyunlarını çocukların erişimine kapatmasıyla çocukların ev içindeki oyunları ön plana çıkmıştır. Çalışmanın bu bölümünde hane içinde oyunu destekleyici fiziksel ve sosyal koşullara sahip olmayan çocukların bu süreci nasıl deneyimledikleri görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Görüşme yapılan çocukların büyük bir çoğunluğu, Covid-19 süreci öncesinde park, yeşil alan gibi oyun alanı ihtiyaçlarını sokaklarda ve okul bahçelerinde karşıladıklarını ifade etmiştir. Eve kapanma sürecinde gerçekleşen çocukların günlük pratiklerindeki bu değişim, duygu durumlarında da çeşitli değişikliklere yol açmıştır. Görüşülen 27 çocuktan 19'u sıklıkla, özlem ve korku gibi duyguları deneyimlediklerini ifade etmiştir:

“Yapacak hiçbir şey bulamıyorum. Dersleri izleyemiyorum, arkadaşlarım yok. Arada görüntülü konuşuyoruz ama sıkıcı geçiyor günler.” (9 yaş, kız)

“Huzursuzluk var çünkü ne olacağını merak ediyorum. Günlerim fena değil ama akşamları mutsuz yatıyorum.” (15 yaş, kız)

“Evde abimle ablam var ama yaş farkından dolayı yalnız kalıyorum genelde. Arkadaşlarımı özledim.” (11 yaş, oğlan)

Çocuklar duygu durumlarındaki bu değişimleri genellikle tüm zamanlarını evde geçirmeye, arkadaşlarıyla görüşmemeye ve dışarıdaki oyun alanlarından mahrum kalmaya bağlamaktadır. Görüşmelerde 27 çocuktan 6'sı arkadaşlarıyla hiç haberleşemediğini, 14'ü sadece telefon üzerinden görüşebildiklerini, 7'si ise balkondan veya camdan görüştüklerini ifade etmiştir. Çocuklar arkadaşlarıyla en çok telefon üzerinden haberleşebildiklerini ifade etmiştir ama bu 14 çocuk arasında bu diyalogun, iletişim aracının kendisine ait olmaması veya internet kotasının sınırlı olması nedeniyle çok kısıtlı olduğunu dile getirenler de olmuştur.

“En çok Mehmet ile konuşuyorum. Oyun oynuyoruz beraber telefonda.” (11 yaş, oğlan)

“Telefonum olsaydı Ayşe'yle konuşurdum ama konuşamıyorum telefonum yok.” (8 yaş, kız)

Çocukların kendilerine ait bir odalarının olmaması en çok dile getirilen Covid-19 sürecinde oyun hakkını engelleyen sebeptir. Çocukların büyük bir çoğunluğu, evlerinin kalabalıklığından, oyun oynayacak alan bulamamaktan şikayetçi olmuştur:

¹¹ Görüşmelerinin yapıldığı süreyi de içine alan zaman diliminde, 3 Nisan 2020'de, 20 yaş altı için sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için: “Erdoğan: 31 il araç giriş çıkışına kapatıldı, 20 yaş altına sokağa çıkma yasağı geldi” 3 Nisan 2020 tarihli Evrensel haberi. Erişim tarihi: 08.05.2020. Erişim adresi: https://www.evrensel.net/haber/401268/erdogan-31-il-arac-giris-cikisina-kapatildi-20-yas-altina-sokaga-cikma-yasagi-geldi?utm_source=anasayfa&utm_medium=manset&utm_campaign=haber&slide_order=01

“Resim çizmek istiyorum ama yer yok evde. Salondaki masada annem oluyor, babam oluyor. Odada Ahmet (kardeşi) oyunumu bozuyor.” (8 yaş, kız)

“Sokakta top oynamayı özledim. Evde annem izin vermiyor.” (12 yaş, oğlan)

Çocukların oyun oynamalarına engel olarak gördükleri ikinci engel ise oyun araçlarına ulaşamıyor olmalarıdır:

“Resim yapmak istiyorum evde kağıt yok. Büyük kağıt olsun isterdim.” (12 yaş, kız)

“İnternet yetmiyor, arkadaşlarım internetteler ama ben giremiyorum.” (13 yaş, oğlan)

Covid-19 sürecinde oyun hakkını engelleyen sebeplerden bir diğeri ise eğitim hakkı başlığında değinildiği gibi evdeki iş bölüşümünde kız ve oğlan çocuklarının sorumluluğunun farklı oranda artmış olmasıdır. Bu ayrışma çocukların kendilerine ayırdıkları zamanı, dolayısıyla oyun oynayabilme zamanlarını da etkilemektedir.

Sağlık Hakkı

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme’ye göre dünya üzerindeki bütün çocukların, Sözleşme’de yazılı haklardan hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan yararlanması öngörülse de, dünyanın en geniş kapsamlı bu sözleşmesi dahi yeryüzündeki tüm çocuklara ulaşmamaktadır. Bu doğrultuda risk altındaki ve kırılabilir mahallelerde yaşayan çocukların Sözleşme’nin 24. maddesi’nde belirtilen her çocuğun en iyi tıbbi bakıma erişme hakkına da eşit şekilde ulaşamadığını söyleyebiliriz. Yaptığımız araştırmanın bulgularına göre Covid-19 salgını süreci sağlığa erişim hakkında yaşanan eşitsizliği daha da derinleştirmiştir.

Bu araştırmada Covid-19 sürecinde hanelerin aldıkları önlemler, bu süreçte sağlık hizmetlerine erişim ihtiyaçları olup olmadığı ve olası bir korona vakasında evlerinde karantinanın mümkün olup olmadığı soruları yetişkinlere yöneltilmiştir. Bakım verenlerin cevapları üzerinden çocukların sağlık haklarına ulaşım deneyimleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma bulgularına göre görüşme yapılan 22 haneden 13’ünde kronik bir hastalığı olan kişi yaşamaktadır. İlk görüşmelerin yapıldığı Nisan - Mayıs (ilk çeyrek) 2020’de corona virüsü teşhisi konulan bir görüşmeci olmamıştır. Başka bir rahatsızlığından dolayı hastaneye gitmiş olan kişilerin yaşadığı hane sayısı 3, ihtiyaç olmasına rağmen erişemediğini dile getiren hane sayısı ise 5’tir. İhtiyaç halinde hastaneye gider misiniz sorusuna ise 15 bakım veren, hane içinde rahatsızlık yaşansa bile bu süreçte hastaneye gitmeyi düşünmediklerini dile getirmişlerdir. Hastaneye gitmeme nedeni olarak en çok bilgi eksikliği üzerinde durulmuştur. Bu bulguya bilgiye ve medyaya erişim hakkı başlığında daha ayrıntılı değinilecektir.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirtilen Covid-19'dan korunmak için en önemli tedbirlerden biri sosyal mesafe uygulamasıdır. Görüşme yapılan 22 haneden 16'sında, beklenmedik bir hastalık durumunda hasta kişinin sosyal izolasyonu için yeterli odanın olmadığı cevabı çocukların bakım verenleri tarafından dile getirilmiştir.

“Sosyal izolasyon yapabilmek bu evde zor açıkçası. Şu an normalden de kalabalığız, annemle babam da bizde kalıyor. Biz zaten 5 kişiydik, şimdi 7 kişiyiz. Ev 2 odalı. Yasak kalksa biz gideceğiz aslında, belki eşimin ailesinin yanına gideriz diyoruz. Onlar köyde kalıyorlar. Orda izolasyon olabilir.” (3 çocuk annesi)

“Olmaz bence. Çünkü yer yok. Üst üste yaşıyoruz, mutfak, oda...” (2 çocuk annesi)

“Hiç yalnız kalamazsın bu evde. Deneriz ama nasıl olacak? Burada yalnız kalacak yer yok. Ama dikkat ediyoruz, dışarıda kapının önü dışında bir yere gitmiyoruz.” (4 çocuk annesi)

Oda sayısının sosyal izolasyon için yetersiz olmasının yanı sıra, evden çıkarılma endişesi duyan bakım verenler de olmuştur:

“Ben asıl evsiz kalırsak diye korkuyorum. Bizim gelirler durdu mesela. Temizliğe gidiyordum şimdi gitmiyorum. Kocam iş arıyordu. Önümüzdeki ay bu evde olursak, bu izolasyon bizim için yeterli.” (3 çocuk annesi)

Sürecin diğer önemli bir sağlık önlemi ise ellerin sıklıkla su ve sabunla yıkanması veya alkol bazlı sıvılarla ovulmasıdır. Görüşme yapılan 22 haneden çoğunda evde su ve sabun temin edilebilmiştir ama alkol bazlı sıvıya ulaşan sadece 3 hane olduğu görülmüştür.

Araştırmada çocukların önlem algısı da anlaşılmaya çalışılmış ve Covid-19 sürecinde aldıkları önlemlerle kendilerini güvende hissedip hissetmedikleri sorulmuştur. Görüşme yapılan 27 çocuktan 14'ü kendini güvende hissetmediğini belirtmiş, 6'sı güven olup olmadığını bilmediğini belirtmiş, 7 çocuk ise kendini güvende hissettiğini ifade etmiştir:

“Güvende hissetmiyorum ama temizlik konusunda çok titizdir annem. İşe de gitmese daha iyi olabilir ama çok dikkat ediyor eve geldiğinde hemen duş alıyor. Aslında evde kalsak iyi ama annemle babamın çıkması gerekiyor.” (11 yaş, kız)

“Okulu özledim ama okulda güvende olmayacağımı düşünüyorum. Evde olmak iyi o yüzden. Markete giderken bir yere dokunmuyorum. Alacağımı alıp geliyorum. Oyalanmıyorum hiç.” (13 yaş, kız)

“Biz köye geldik. Boş alan çok. Oynuyorum tüm gün, endişelenmiyorum.” (9 yaş, oğlan)

“Ben kendimi güvende hissediyorum aslında ama ailemi düşünüyorum, dedemle babaannemi düşünüyorum. Dikkat ediyorum ben. Bahçeye bile çıkmıyorum bu ara. Annem de izin vermiyor.” (16 yaş, kız)

Kaygı düzeyleri yetişkin katılımcılarda daha yüksek oranda çıkmıştır. Görüşmeye katılan 22 bakım veren 16’sı endişeli olduğunu ifade etmiştir. Endişe nedeni olarak ise en çok ekonomik kaygılar ve sürecin belirsizliğinden bahsedilmiştir:

“Kazanç durumu bence sorun. Büyük oğlumla kocam inşaatta çalışıyordu. Şu an çalışmıyorlar. Bu ay sıkıntı değil ama önümüzdeki ay için düşünüyorum tabii. Sıkılıyorum. Zaten evde kalabalık, yemek, temizlik çok iş var. Ama tabii çok şükür evdeyiz diye de dua ediyorum.” (3 çocuk annesi)

“Çocuklar evde, ben evdeyim o yüzden şu an endişelenmiyorum. Ama burada yakınım yok benim. Tek başıma çocuklara baktığım için zaten işe gidemezdim onlar da gelme dedi gitmiyorum. Annem burada olsaydı iyi olabilirdi. O memlekette, Hakkari’de. Şimdi ben hastalansam mesela gerçekten çocukları kime bırakırım onu bilmiyorum.” (2 çocuk annesi)

“Çocuklar kaygılı değil bence, ben onlara yansıtıyorum ama ben kaygılıyım aslında. Çok temizlik yapıyorum. Ama yapmak da lazım.” (4 çocuk annesi)

“Maddi kaygılardan dolayı köye geldik biz. Kaygılanmıyorum şu an. Burada vaka yok. Rahat ettik burada. Hava alabiliyoruz yani, ama İstanbul’da kalsaydık ne yapardık bilmiyorum. Ailedekiler destek oluyor.” (2 çocuk annesi)

“Çocuklara kaygımı yansıtmak tabii istemiyorum ama ailedekilerin çoğunda hastalık var. Çocuğumun birinde ileri derecede astım var, eşim de kalp var. Çok dikkat ediyorum, bu da üstümdeki yükü artırıyor.” (4 çocuk annesi)

Salgın döneminde kaygılı ve korkulu olmak elbette ki doğal bir durum olmakla beraber bakım verenlerin abartılı panik hissi, çocukların ve gençlerin ruh sağlığını olumsuz etkileyebilir.¹² Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği, Covid-19 (Korona) Virüs Salgını Sırasında Aile, Çocuk Ve Ergenlere Yönelik Psikososyal ve Ruhsal Destek Rehberi’nde kaygıyla baş etmek için kişinin karşı karşıya bulunduğu riskin boyutlarını net olarak belirleyip, kontrolü dahilinde yapabileceklerini uygulamaya çalışması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun da en iyi yolu doğru kaynaktan bilgi almaktır.

12 “Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği COVID-19 (Korona) Virüs Salgını Sırasında Aile, Çocuk ve Ergenlere Yönelik Psikososyal ve Ruhsal Destek Rehberi”. Erişim Adresi: <https://www.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/6/2020/03/cogepdercovid-19rehberi30mart2020.pdf.pdf>

Bilgi Alma Hakkı

Covid-19 sürecinden etkilenen çocukların sorunlara ve çözüm önerilerine ilişkin doğru bilgiye erişimlerinin ve katılımlarının sağlanması da çocukların haklarına erişiminin önemli bir boyutudur. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 17. maddesinde de belirtildiği gibi çocukların toplumsal, zihinsel ve ruhsal sağlığını geliştirmesi açısından çeşitli kaynaklardan bilgi almaya ve bazı yayınlara ulaşmaya hakkı vardır. Salgın dönemi daha da artmış olan çocuk koruma risklerini en aza indirebilmek için çocukların da salgın hakkında sağlanan doğru bilgilere erişebilmesi sağlanmalıdır. Tüm çocuklar; salgından kendilerini nasıl koruyacakları hakkında çocuk dostu bilgilere erişebilmelidir. Ancak bu bilgilere ulaşırken, ÇHS Madde 17'de de belirtildiği gibi çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler de göz ardı edilmemelidir.

Bu araştırma kapsamında görüşülen 27 çocuğa Covid-19 salgını hakkında bilgisi olup olmadığı, var ise bu bilgiye nereden eriştikleri sorulmuştur. Çocuklardan en çok gelen cevap televizyondan bilgi aldıkları yönünde olmuştur:

“Televizyonda duydum nasıl önlem alacağız. Annemler dinliyorlar akşamları. Ama sebeplerini bilmek isterdim bu virüsün. Herkes gibi her şeyin normale dönmesini bekliyorum.” (12 yaş, kız)

“Virüsün tehlikeli olduğunu duydum. Haberlerden öğrendim. Merak ettiklerimi herkese soruyorum. Deneyerek öğrenmeye çalışıyorum. Yapamadıklarımı anneme soruyorum. Merak ettiğim hayvanlar nasıl ortaya çıkıyor? İnsanlar nasıl var?” (8 yaş, oğlan)

“Televizyondan öğrendim. Büyüklerin konuşmalarından duydum. Korona bir virüsdür, solunum yolu ile bulaşıyor. Hastalık olmasaydı evde durmazdım.” (11 yaş, oğlan)

“Haberlerden dinliyoruz. Ne zaman bitecek? Televizyonda söylemiyorlar.” (15 yaş, oğlan)

Görüşülen çocukların Covid-19 salgını ile ilgili en yoğun bilgi aldıkları ikinci kaynak aile içindeki yetişkinlerdir. Bu noktada da çocukların bakım verenlerine de Covid-19 süreciyle ilgili bilgileri nereden aldıkları, aldıkları bilgilerin yeterli ve doğru olup olmadıkları konusunda ne düşündükleri sorulmuştur. Yetişkinlerin çoğu yalnızca televizyon haberleri aracılığıyla bilgi aldıklarını ifade etmiştir. 8 kişi televizyondan gelen bilgilere güvendiğini söylerken, 5 kişi güvenmediğini, 14 kişi ise bazen güvenip bazen güvenmediğini ifade etmiştir:

“Haberlerde çıkan doktorları dinliyorum. Her dediklerine inanmıyorum ama bilgilendik de baya. Bazen onu yiyin bunu yemeyin diyorlar onları hiç ciddiye almıyorum, çocuklara meyve yedirmeye çalışıyorum. Biraz da ne aldıysak o tabi.” (2 çocuk annesi)

“Virüsün nasıl bulaştığıyla ilgili hep farklı açıklamalar yapılıyor. O kafamı karıştırıyor. Bir de hastane durumu. Gidelim mi gitmeyelim mi? İlaçları yazdırmak lazım ne yapalım?” (4 çocuk annesi)

“Virüsten nasıl korunacağız televizyondaki tartışma programlarını izliyoruz, doktorlar anlatıyor. El yıkamanın uzunluğunu bile oradan öğrendi insanlar ama bazen çok anlatılıyor. Dışarı çıkma diyorlar. Zorundayız çıkacağız, nasıl çıkmayacağımızla ilgili bir şey yok. Bu konuda güvenmiyorum.” (2 çocuk babası)

Çocukların ve bakım verenlerinin salgına dair temel bilgileri televizyondan alıyor oluşu dikkat çekicidir. Televizyon yayınlarında Covid-19 sürecine dair çocuk dostu içeriklerin üretilip üretilmediği sorusunu akla getirmektedir. Bu sorunsalın daha ayrıntılı analizinin yapılabilmesi için Covid-19 sürecinde üretilen medya içeriklerine dair çocuk merkezli bir medya analizinin yapılması gerekmektedir.

Çocukların Covid-19 salgını hakkında bilgiye ulaştıkları önemli kaynaklardan bir diğeri olan internet ise geleneksel medyadan farklılaşarak hem bir enformasyon kaynağı olarak sınırsız veriye ulaşma imkânı sağlamakta hem de çocukların kendilerini de içerik sağlayıcı haline getirmektedir. Bu araştırma kapsamında internetten bilgiye ulaşmaya dair iki farklı sorunun olduğu tespit edilmiştir. Bir yandan internete ulaşma imkanına sahip çocuklar için doğruluğu teyit edilmemiş bilgilere maruz kalma riski artmaktadır, öte yandan, araştırmanın yapıldığı bölgeler itibarıyla de sıkça karşımıza çıkmış olan, ekonomik olanaksızlık nedeniyle internet erişimi olmayan çocuklar için de bilgiye erişim haklarında dezavantajlılık konuları pekişmektedir.

Bu doğrultuda görüşmelerin yapıldığı 27 çocuğa ve 22 bakım verenine yaşadıkları yerde internete erişip erişemedikleri, erişebiliyorlarsa hangi araçla eriştikleri ve ne oranda interneti kullanabildikleri sorulmuştur. Yine internet erişimi olan çocukların interneti yoğun olarak hangi amaçla kullandıkları, Covid-19 salgınına dair bilgi alıp almadıkları öğrenilmeye çalışılmıştır.

Görüşülen 22 yetişkinden; 8'i hiç internet erişimi olmadığını, 7'si evde internetleri olduğunu, 4'ü telefonla internete bağlanabildiğini belirtmiştir (3 katılımcı soruya cevap vermemiştir). Evde internet olması durumunda çocukların internetten bilgi alıp alamadıklarını öğrenebilmek adına da çocuklarla görüşmeler yapılmıştır. Görüşülen 27 çocuktan 16'sı internete girdiklerini ifade etmiştir ama bu 16 çocuktan 9'u internete girebilme koşullarından şikayetçi olmuştur. Çocukların büyük bir çoğunluğu internetlerinin yavaş ve düşük kotalı olduğunu, bir kısmı da evdeki araçların (bilgisayar, cep telefonu vb.) yetersizliğinden dolayı interneti kullanamadıklarını dile getirmiştir:

“İnternete babamın telefonundan giriyorum akşamları. Oyun oynuyorum, Ahmet'e mesaj atıyorum. Ahmet en yakın arkadaşım.” (11 yaş, oğlan)

“İnternet var ama abim kullanıyor. Söz veriyor sıra sende diye ama sonra bana vermiyor. Arada boş bulursam alıyorum hemen” (11 yaş, kız)

“Telefondan giriyorum internete ama burada çekmiyor genelde, köye geldik biz. Whatsapp'tan konuşuyorum en çok. Arada video da izliyorum ama ona kotam yetmiyor çabuk bitiyor. Arada haberlere de bakıyorum, sosyal medyadan takip ediyorum.” (16 yaş, oğlan)

Görüşülen çocukların 7'si ise internete hiç erişemediğini ifade etmiş, 4 çocuk bu soruya cevap vermemiştir:

“Girmiyorum internete. İnternet altyapısı yok sokakta. Telefonu da babam vermiyor.” (11 yaş, oğlan)

“Yok kullanmıyorum, burada yok çünkü.” (Konuşmanın başlangıcında salgın nedeniyle memleketlerine gittiklerini ifade etmiştir.) (12 yaş, kız)

Yapılan görüşmelerde çocuğun bilgiye ve medyaya ulaşım hakkı bağlamında dikkat çeken bir diğer unsur ise Covid-19 sürecinde çocukların haklarına nasıl erişebileceklerine dair bilgilendiğini ifade eden hiç kimsenin olmamasıdır. Öneriler bölümünde de değinileceği gibi Covid-19 sürecindeki çocuk ve medya ilişkisi sadece virüsten korunma yollarına ilişkin olmamalı, çocukların salgın durumlarında haklarına nasıl erişebileceklerine dair de nasıl içerik üretildiğinin üzerinde durulmalıdır.

En başta da belirtildiği gibi Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'sine göre çocukların yaş ve gelişimlerine uygun bilgi kanallarının olması, merak ettikleri konuları öğrenmeleri, doğru ve tarafsız bilgi alabilmeleri çocuk haklarının önemli bir boyutudur. Covid-19 salgını sürecinde yaşadığımız gibi kriz anlarında çocukların bu hakları unutulmamalı, kendilerini nasıl koruyabileceği ile ilgili çocuk dostu enformasyonların üretilmesi, çocuklara özgü bilgi danışma hattı kurulması gibi çalışmaların hızla gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuklar, Covid-19 sürecinde yaşanan zorluklardan ve bu zorlukların doğurduğu sonuçlardan en uzun süre etkilenecek olan kesimlerdendir. Her ülkede, bu sürecin çocuklar üzerindeki etkisinin boyutları; daha önceki ekonomik koşullara, sosyal güvence sisteminin gücüne ve en önemlisi de çocuk politikasının durumuna göre değişmektedir. Çocukların da kendi içlerinde yaşadığı eşitsizliklerin de bu süreçte yaşadıkları deneyimleri farklılaştırdığı unutulmadan, Covid-19 sürecine dair hak temelli verilerin toplanması ve bunların ihtiyaç analizlerinde gösterge olarak kullanılıp hak sahipleriyle paylaşılmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bu amaçla, İstanbul'un kırılgan bölgelerinde hizmet sağlayarak çocuk hakları savunuculuk faaliyetleri gösteren dört kurum olarak bir araya geldik. Covid-19 süreci öncesinde de çok boyutlu yoksulluk ve yoksunluklar yaşayan, kurumlarımızın faydalanıcısı olan çocukların Covid-19 sürecini nasıl deneyimlediklerini, bu süreçte uğradığı ya da uğraması olası hak ihlallerinin neler olabileceğini çocukların ve bakım verenlerinin kendi ifadeleri üzerinden dinlediğimiz bir araştırma gerçekleştirdik.

Bu araştırmanın bulgularına göre, çocukların Covid-19 sürecini ve sonrasını haklarının en üst düzeyde yaşama geçerek deneyimleyebilmeleri için atılabilecek adımlar ve alınabilecek önlemler aşağıda paylaşılmıştır.

Belediyeler

- Covid-19 sürecinde yaşanan ekonomik kayıplar nedeniyle temel gereksinimlerinden yararlanma hakları tehlike altına giren çocukların sosyal yardımlara eşit bir biçimde erişim olanağına kavuşması için bu çocukların yaşadıkları hanelerin tespit edilip sosyal destek mekanizmaları ile güçlendirilmesi (Türkiye'de belirli bir gelirin altında kalan herkese, yurttaşlık esasına dayalı olarak yönelmiş nakit bir yardım programı bulunmamaktadır. Bu araştırma bulgularında görülmüştür ki nakit sosyal yardım kriterlerine uygun olmayan ailelerde de çocuklar eğitim, sağlık gibi temel haklarına ekonomik engeller nedeniyle ulaşamamaktadır).
- Gıdaya ve temizlik malzemelerine erişimde sıkıntı yaşayan ailelerin mahalle bazında tespit edilmesi, bu desteklere erişim kanallarının çevrimiçi kanallar dışında da yaygınlaştırılması (Elbette ki başvuru sahiplerinin fiziksel olarak yan yana gelmesinin dışındaki yöntemlerin teşvik edilmesi gerekmektedir, telefonla başvuru teşvik edilebilir).
- Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ve kırılgan kesimlerin ulaşabileceği mobil ve gezici sağlık hizmetinin verilmesi

Sivil Toplum Kuruluşları

- Covid-19 süreci ve devamına dair oluşan belirsizlik ortamı aileleri stres altına sokmaktadır ve bu durum çocukların da stres bozukluğu riski altında olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda çocukların, yaşadığı sıkıntı ve gündelik yaşamlarına, okullarına ve arkadaşlarına duydukları özlem gibi zorlayıcı duygularla baş etmeleri için güçlendirilmeleri
- Salgın sürecinde yapılan yardımlara ilişkin olarak sorumlu kurumların şeffaf ve hesap verebilir olması için savunuculuk çalışmalarının yürütülmesi
- Covid-19 sürecinin dezavantajlı gruplar tarafından nasıl deneyimlendiğinin hak temelli veriler toplanarak ihtiyaç analizlerinde kullanılması
- Sivil toplumun bu süreçte iş birliği içinde kolektif etkiye odaklanarak çalışmalar yürütmesi

MEB ve Okullar

- Uzaktan eğitim süreci içerisinde, ortaya çıkan eğitim hakkı ihlallerinin düzeltilmesine dair mekanizmaların oluşturulması ve işler hale getirilmesi
- Uzaktan eğitim sürecinde gerekli olan bilgi iletişim teknolojilerine (BİT) erişiminde ve bunları kullanımında yaşanan eşitsizliklerin teknik anlamda giderilmesi
- Eşitsizliklerin daha da artmaması için sosyo-ekonomik dezavantajlı grupların dijital cihazlara ve internet bağlantısına erişimi teknoloji şirketleri ve hükümetle birlikte temin edilmesi
- Öğretmen yetiştirme programlarının medya okuryazarlığını da içerecek şekilde yeniden yapılandırılması
- Çocukların ve ailelerin uzaktan eğitim sürecine dair daha çok bilgilendirilmesi, bu süreçte ulaşamadıkları haklara dair farkındalık kazanarak bu hakları talep eder hale getirilmesi
- Çocukların öğretmenleriyle konuşabildikleri, onlara soru sorabilecekleri canlı derslerin planlanması ve tüm çocukların bu derslere erişiminin gözetilmesi
- EBA içeriklerinde ve akışında doğrudan çocuklardan alınan geri bildirimlerle değişiklikler yapılabilmesi için gerekli platformların oluşturulması
- Sosyal medya erişimi olmayan kesimlerin de aynı oranda uzaktan eğitime dair bilgilere ulaşılabilir kılınması
- MEB'in Mobil Bilgi Servisi olan 8383'ün üyelik/ücret gereksiz tüm velilere düzenli bilgilendirme yapması
- Çocukların sosyo-bilişsel gelişimlerini ve eğitim süreçlerini destekleyici ekipmanlara; kitap, ev içi oyun materyalleri vb. sağlanması

Sağlık Bakanlığı

- Yeni doğan gibi çocukluk dönemi aşılarını içeren hizmetlerin karantina koşulları gözetilerek takibinin yapılması
- Özellikle en kırılgan grupların, Covid-19 süreci dışındaki hastalıklar söz konusu olduğunda da sağlığa erişimin göz ardı edilmemesi, ailelerin sağlık hizmetine erişiminin zamanında sağlanması
- Çocukların ve ebeveynlerinin yaşadıkları yüksek kaygı ve çocukların gündelik yaşamlarına, okullarına ve arkadaşlarına duydukları özlem gibi zorlayıcı duygularla baş etmeleri için güçlendirilmesi
- Covid-19 sürecinde fiziksel etkinlik yapmayan çocukların evde spor yapmalarını teşvik edilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

- AÇSH'nin BM ÇHS'nin uygulamasından sorumlu kurum olduğu göz önüne alınarak Covid-19 sürecinde ve sonrasında alınan önlemlerin ve atılacak adımların ülkedeki tüm çocukların haklarını gözetmesine ilişkin yol haritası hazırlanması,
- Korona virüsüne ilişkin çocuklar için yapılan açıklamaların yaş ve gelişim düzeylerine uygun, çocuk dostu hale getirilmesi ve çocuklar için bilgilendirme hattının açılması,
- Hak temelli verilerin toplanması ve istatistik sistemlerinin geliştirilip, bu verilere dayanan ihtiyaç analizlerinin yapılması ve bu ihtiyaç analizlerinin ilgili kurum ve kuruluşlarla paylaşılması
- İletişim Daire Başkanlığı ve Medya Kuruluşları
- Ana akım medyada yer alan korona virüsüne ilişkin bilgilendirmelerde çocuk dostu içeriklerin artırılması
- Çocuklara yönelik korona virüsüne ilişkin bilgilendirmelerde tüm bakanlıkların tüm iletişim kanallarında ortak bir tutumu taşımasının sağlanması: Bilgilendirmelerin çocukların kendi yaş ve gelişim düzeylerine uygun, farklı dillerde, çocuk dostu araçlarla yapılması,
- Çocuklara özgü bilgilendirmelerin iletişim politikasının öncelikli öğelerinden biri haline getirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması

EK 1

Ebeveynler/Bakım verenler için çerçeve sorular;

1. Nasılsınız? Çocuklar nasıl? Günleriniz nasıl geçiyor?
2. Bu süreç için nasıl önlemler aldınız? Salgına tedbir olarak ihtiyaçlarınızı karşılayabildiniz mi? Evetse hangi yolla?
3. Salgınla ilgili ne biliyorsunuz? Bilgileri nereden alıyorsunuz, öğreniyorsunuz? Bilgi aldığınız kanaldan yeterli-doğru bilgi aldığınızı düşünüyor musunuz?
4. İnternete erişiminiz var mı? Sağlıklı bir şekilde kullanabiliyor musunuz?
5. Hayatınızda ne değişti? Ailede kim çalışıyor? Ailenin ekonomik durumu etkilendi mi? Nasıl?
6. Ailenizde bir hastalık durumu söz konusu olsa o kişi izole edebilecek odanız mevcut mu?
7. Mahalle nasıl, bir hareketlilik var mı?
8. Sağlık hizmetine ihtiyaç var mı, karşılayabildiniz mi?
9. Bu süreçte ne gibi zorluklar yaşıyorsunuz? Böyle devam ederse ne yapmayı düşünüyorsunuz? Bu durum sonucunda bir ekonomik/gelir kaybı yaşadınız mı?
10. Çocukların günü nasıl geçiyor? Okullar televizyon ve internetten eğitime geçti, izleyebiliyorlar mı? Takip edebiliyorlar mı? Bir sıkıntı yaşıyor musunuz, çocuklar bu konuda nasıl hissediyor, nasıl etkilendiler? Öğretmenlerden bilgi geliyor mu? EBA'dan telefonuna günlük olarak ders programına dair bilgilendirme mesajı geliyor mu?

EK 2

Çocuklar için çerçeve sorular;

1. Nasılsın? Günlerin nasıl geçiyor? (Halleri ve kaygı seviyelerini anlamaya dönük sorular)
2. Dışarı çıkıyor musun?
3. Arkadaşlarını görebiliyor musun? Arkadaşlarıyla iletişimi sürdürüyor musun? Evetse, nasıl?
4. Televizyondan eğitime başladı takip edebiliyor musun? Evdeki sorumlulukların arttı mı?
5. Evde nasıl oyunlar oynuyorsun? Nelerle oynuyorsun?
6. Evde internete erişimin var mı? Nasıl kullanıyorsun interneti, günde kaç saat, ne için?
7. Salgınla ilgili bilgileri kimden öğrendin? Nasıl öğreniyorsun? Merak ettiklerini kimlere sorarsın? Başka neler öğrenmek istersin?

Adres: Kayışdağı Mah., Nihat Sok. No: 55, 34755 Ataşehir/İstanbul